

Dışlanma Süreçleri ve Kent Mekanı

İpek ÖZBEK SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr.,
Dokuz Eylül Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü Öğretim Üyesi

Son 10-15 yıldır, kent sosyolojisi ve sosyal politika alanlarında dışlanma süreçleri, "neo-liberal" politikaların bu sürecin oluşum süreci üzerindeki etkileri, dışlananların mekanları ve kentsel-toplumsal dışlanma süreçlerinin aşılması amacıyla geliştirilen politikalar yoğun biçimde tartışılmaktadır. Tartışmaların ortak noktasını ise özellikle 1990'larda karşı karşıya kalınan yoksullaşmanın 1980 öncesi dönemlerdeki yoksulluk kavramı ile açıklanmasının yeterli olmayacağı sonucu oluşturmaktadır. Bu nedenle yeni yoksul sınıfların, ya da başka kavramsallaştırmalarla toplumsal olarak dışlananlar (*socially excluded*), dezavantajlı (*socially disadvantaged*) kesimlerin varlığına işaret edilmiştir.

Dışlanma sürecine ilişkin tartışmalarda mekan, üzerinde önemle durulan bir konudur. Çünkü yoksulluk kentlerin belirli mekanlarında yoğunlaşma göstermekte ve yoksulluk kültürlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Yoksulluğun yoğunlaşması, ya da yoksulluk kültürlerinin oluşması ise karmaşık toplumsal ilişki biçimlerinin ve söz konusu ilişki biçimlerine bağlı olarak yeni eşitsizliklerin ve toplumsal sorunların oluşumu ile sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada kent mekanında yoğunlaşan yeni yoksulluk, ya da bir başka anlatımla dışlananların mekanlarına ilişkin farklı tartışmalar ve yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Daha sonraki bölümlerde ise 1980 sonrası dışlanma ve yoksullaşma sorunu, kent mekanı ile ilişkilendirilerek ülkemiz koşulları çerçevesinde değerlendirilecektir.

DIŞLANMA BİÇİMLERİ VE TOPLUMSAL OLARAK DIŞLANANLAR

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1980 sonrasında karşı karşıya kalınan yoksullaşma önceki dönemlerden farklı özellikler taşımaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, karşı karşıya kalınan sorunun yalnızca yoksulluk olmamasıdır. Süreç yoksul kesimlerin aynı zamanda kentsel ve toplumsal olarak dışlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bu makalede dışlanma konusunun ayrıntılı olarak tartışılması gerektiği düşünülmektedir.

Ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık içeren toplumsal dışlanmışlık, yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlikten farklı bir sorun olarak tanımlanmaktadır ve hala tanımlanması çok güçtür (Silver, 1995). Bazı toplumlarda ırka, ya da etnik gruplaşmaya bağlı dışlama söz konusu olabilmekteyken, diğerlerinde bölgesel ve dile bağlı dışlama söz konusu olabilmektedir. Ancak bu konudaki tartışmaların pek çoğunda varılan ortak nokta dışlanmanın çok boyutlu olduğudur. Dışlama, ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik etkenlerin sonucunda oluşmaktadır.

Dışlanmanın ekonomik boyutu doğrudan yoksulluğun üretilmesi ile ilgilidir. Ekonomik etkenlere bağlı olarak dışlananlar öncelikle işsiz olanlar, geçici işlerde çalışanlardır. Ayrıca herhangi bir taşınmaza, ya da kredi gibi olanaklara erişim sağlayamayanlardır. Sosyal boyutu da işsizlikle ilgilidir. Çünkü işsizlik aynı zamanda toplumdaki statünün belirleyicisidir ve toplumsal varoluş çoğunlukla bir işe sahip olmakla ilgilidir. Jacques

PLANLAMA
2002/2-3

Dışlanma sürecine ilişkin tartışmalarda mekan, üzerinde önemle durulan bir konudur. Çünkü yoksulluk kentlerin belirli mekanlarında yoğunlaşma göstermekte ve yoksulluk kültürlerinin oluşmasına neden olabilmektedir.

Charmes'ın da belirttiği üzere birey ana topluluk ile bağlantısını kaybederse toplumsal doku bozulabilir ve sonuçta kökten dinci gruplar, ya da mafya tipi organizasyonlarla dayanışma içine girilebilir. Dışlanmanın politik boyutu ise daha çok kültürel özellikler ile ilgilidir. Bazı nüfus grupları, kadınlar, etnik ve dini azınlıklar, ya da göçmenler de bazı toplumlarda dışlanmaktadır (Bessie, 1995).

DIŞLAMA BİÇİMLERİ	
Ekonomik Dışlama	Sosyal Kültürel ve Politik Dışlama
Yoksulların dışlanması	Irka dayalı dışlama
İşgücü pazarından dışlama	Etnik dışlama
Sosyal yaşama katılmama (ekonomik nedenlerle)	Sosyal yaşama katılmama (psikolojik nedenlerle)
	Dil farklılığı nedeniyle dışlama

Bryne (1999) dışlanmanın toplumun yalnızca bir kısmı üzerinde etkili olduğunu, ancak tümünde meydana gelen değişiklikleri kapsadığını ve bazı insanların diğerlerine yaptığı bir şey olduğunu vurgulamıştır.

Teague ve Wilson (1995) ise dışlanmanın bir durum değil, bir süreç olduğu üzerinde durmuşlardır. Çünkü dışlanma işgücü pazarındaki ve refah sistemindeki yapısal değişimlere bağlı olarak oluşmaktadır. Bu süreç bireyleri, hane halklarını, ya da tümüyle toplumsal grupları toplumun uç noktalarına iter ve sosyal yaşama katılımı sağlayacak olanakları erişilmez kılar. Dışlamayı güçlendiren başka etkenler ise kimliklerin örselemesi ve aynılaştırmasıdır.

Toplumsal dışlanmışlık basit anlamıyla yoksulluktan farklıdır. Walker ve Walker'ın (1997) belirttiği üzere yoksulluk, kaynakların kıtlığıdır, özellikle topluma katılmayı engelleyen gelir darlığıdır, toplumsal dışlanmışlık ise daha kapsamlı bir açıklamaya yönelmektedir. Bir kişinin toplumla bütünleşmesini belirleyen sosyal, ekonomik, politik, kültürel sistemlerden tamamen, ya da kısmen kısıtlanmayı sağlayan dinamik süreçleri kapsar (Bryne, 1999:2). Dışlanmışlık, toplumdaki soyutlanma, güçsüzlük duygusu, ayrımcılık izlerini de taşır ve dışlama yalnızca yoksulluk temelli olmayabilir. Etnik farklılıklar da dışlanmışlığa neden olmaktadır (Kilmuray, 1995).

Madanipour (1998) ise iç içe geçmiş toplumsal dışlanmışlık biçimlerini şöyle tanımlamıştır:

- karar verme sürecinden ve politik süreçlerden dışlanma (temsil sorunu),
- iş olanaklarına ve kaynaklara erişememe,
- ortak kültürel süreçlere katılmama.

Bütün bu biçimler birleştiğinde, dışlama kronik bir hal almakta ve özel mahallelerde mekansal yoğunlaşma ile sonuçlanmaktadır. Özellikle enformal sektör içinde yer alan ve kentte ancak enformal ilişkiler yoluyla var olabilen etnik grupların mekansal yoğunlaşması, etnik grubun tümüyle dışlanmasına neden olmaktadır.

Kısacası, ekonomik, politik ve kültürel süreçlerin tümü, ya da birinin etkisiyle oluşan toplumsal dışlanmışlık süreci bazı grupları diğerlerinden ayırmaktadır. Bunlar genellikle düşük gelirli aileler, bakıma muhtaç yaşlılar ve gençler, uzun dönemli işsizler, evsizler, göçmenler, etnik gruplar, bekar ancak düşük gelirli kadın ya da erkekler ile marjinal seçimlerde bulunan gruplardır. Dışlanmanın sürekli olması ise yoksulluk kültürlerinin oluşmasına neden olmakta ve dışlamayı kronik hale getirmektedir. "Toplumsal hiyerarşide mekansal yoğunlaşma seviyeleri mekansal olarak farklı kültürel formların oluşumuna neden olur, özellikle de mekansal yoğunlaşma sosyal düzen seviyeleri arasında çok az sosyal iletişim anlamı taşıdığımda. Eğer yoksulluk kültürleri var oluyorsa, mekansal yoğunlaşma onların oluşumunda temel elemandır" (Bryne, 1999: 111).

DIŞLANANLARIN MEKANLARI

Daha önce de belirttiği üzere aynı ortak sorunları paylaşan ve benzer özelliklere sahip gruplar kent içinde benzer ve yakın yerlerde yaşayarak ekolojik birimler oluştururlar. Böylece ekolojik birimler yoluyla kent mekanı parçalı bir hal alır. Bu grupların oturduğu mahallelerin sınırları bellidir ve söz konusu sınırlar içinde yoğunlaşma gösterirler. Kısacası, kent mekanı bölünür. Bölünme genellikle gelir durumu, etnik köken gibi ekonomik ve toplumsal özelliklere göre oluşur. Cinsiyet, ya da yaş grubu gibi faktörlere bağlı olarak bölünme de söz konusu olabilmektedir.

Etnik gruplaşma, yani köken açısından benzerlik taşımak, kentlerdeki yerel toplulukların oluşumunda önemli bir etken olmuştur. Özellikle batılı ülkeler 20.yy. boyunca daha az gelişmiş

TOPLUMSAL DIŞLANMIŞLIĞI AŞMA

Kilmuray'ın (1995) belirttiği üzere deneyimler ve kanıtlar şunu göstermiştir: "Yeterli zaman, kaynak, umut ve destek sağlandığı takdirde dışlanan gruplar kendilerine güveni ve hareketlenme yetisini kazanabilirler. Bu yavaş bir süreçtir ve kaynak talebi gereklidir".

Toplumsal dışlanılmışlığı aşma çabaları pek çok hükümetin politikaları içerisinde yer almaktadır. Özellikle Avrupa Birliği toplumsal politikalarında bu konu üzerinde durulmakta ve temel toplumsal grupların dışlanması birliğin toplumsal olarak bütünleşmesine engel oluşturan bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle Birliğe üye tüm devletlerden ve partilerden sosyal hakların güçlendirilmesi doğrultusunda çaba beklenmektedir (Kilmuray,1995).

Toplumsal dışlanılmışlığın aşılması farklı alanlarda, farklı ancak bir eylemler bütünü gerektirir. Kısacası, toplumsal dışlanılmışlığı aşmak için pek çok alanda tavır ortaya konmalıdır. Bu konular gelir dağılımı, vergilendirmeler, tüketim, borçlanma, eğitime katılım, iş, işsizlik, eğitime katkı, çalışma koşulları, barınma, evsizlik, sağlık, sosyal hizmetlerin kalitesi ve varlığı gibi konulardan, komşuluk çevresinin desteğine kadar uzanmaktadır. Söz konusu desteklerin sağlanması ise ancak yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü sivililerin tam katılımı ile gerçekleştirilebilir (Kilmuray, 1995).

Yönetimsel Sorumluluklar Ekonomik- Sosyal Politikalar ve Stratejiler

Öncelikle merkezi yönetimlerin, bunun yanı sıra yerel yönetimlerin toplumsal dışlanılmışlığı aşabilmek için politikalar geliştirmesi ve bunları uygulaması gerekmektedir. Merkezi yönetimlerin merkezde alacakları kararların, komşuluk çevresi düzeyinde uygulamaya konması beklenmektedir.

Toplumsal dışlanılmışlığı aşma çabaları pek çok alanda gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi ekonomik alandır. Ekonomik alanda gerçekleştirilecek uygulamalar toplumsal düzenlemeler ile desteklenmelidir.

Küresel Keynesçiliğin yeniden canlandırılması konusunda görüşler ortaya çıkmaktadır. Toplu sosyal refah harcamalarına acil ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. İşgücünün doğru işlere yönlendirilmesi doğrultusundaki programlar üzerinde çalışılmaktadır. Brandt komisyonu raporu (1983,1985) ile uluslararası Keynesçilik bile önerilmiştir (Bryne,1999,s.136).

Bu doğrultuda özellikle Avrupa Birliğine üye ülkelerde yoğun olarak tartışılan ve gerçekleştirilmesi düşünülen, politika ve stratejiler genel olarak şu konular üzerinde odaklandığı söylenebilir:

Genel olarak yukarıdaki politikalar ve stratejiler doğrultusunda toplumsal yenilenmenin sağlanacağı düşünülmektedir. Ancak ülkeden ülkeye benimsenen yaklaşımlar ve politikalar, elbette

Politikalar,	Stratejiler
1. İşsizliği en aza indirmek, işsizliğin olumsuz etkilerini azaltmak.	-Yeni iş imkanlarının yaratılması. -Uzun dönemli işsizleri çalıştırmak için bir program düzenlemesi yapmak (topluluk iş programı).
2. Refah seviyesinin yükseltilmesi.	-Özel hizmetler ve olanaklar yaratılmak- ücretsiz okul yemeği, sağlık hizmetleri, iş güvencesi gibi hizmetlerin belli bir süre için sürekli olarak sağlanması. -Esnek çocuk bakımı olanakları. Bu konuları gerçekleştirmek için enformel düzenlemeler.
3. Eğilim hizmetlerinin daha geniş olanaklar sunması.	-Sistemi tersine çevirerek erken'yllarda eğitime öncelik vermek ve sınıfları küçültmek. -Okuma yazma bilmeden çocukların okuldan mezun olmalarına izin vermemek.
4. Yönetime tam katılımı sağlamak.	-Sivil toplum kuruluşlarının öneminin artmasını sağlamak. -Yönetimin ademî merkezleştirilmesi, hükümet içinde ilişkilerin daha iyi koordine edilmesi ve ademî merkezleştirilmesi.
5. Kamu harcamalarının önceliklerini değiştirmek.	- Karar verme organlarında işsizlerin temsilini sağlamak.

bölgelerden işgücü göçü almışlar, bu nedenle benzer etnik kökene sahip grupların biraradalığı kentte ekolojik birimlerin oluşumuna neden olmuştur. Göç eden gruplar açısından bir gruba dahil olmanın avantajları; iş ve konut bulma kolaylığı, çocuk bakımı; yiyecek paylaşımı gibidir. Bu açıdan etnik topluluklar olumlu özellikler taşımaktadır. Çünkü kente gelen nüfus gruplarının kentle bütünleşmesini sağlarlar, ancak genellikle yoksul kesimlerin etnik açıdan biraradalığı ve yoğunlaşması grubun tümünün dışlanması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle batı literatüründe etnik, ya daırka dayalı olarak bir arada bulunan grupların mekanları dışlanmışların mekanları olarak tarif edilmektedir.

ABD'de iseırka dayalı dışlamadan bahsedilmektedir. Geçmişte ABD'de siyahların dışlanması nedeni ile siyahlar genellikle kent merkezlerinde gettolarını oluşturmuşlardır. Ancak gettolar zaman içerisinde giderek daha kötü sosyal koşullara sahip olan ekolojik birimlere dönüşmektedir. Wilson (1996) çalışmasında dönemler itibarıyla Amerikan gettolarındaki toplumsal yapı dönüşümlerini ve nedenlerini incelemiştir. Bu çalışma getto nüfusunun gelir durumu iyileştiği anda gettoyu terk etme eğiliminde olduğunu, bunun da gettoların giderek çöküntü alanlarına dönüşümü ile sonuçlandığını ortaya koymuştur.

Bugün ise getto mahallelerine yerleşme talebi oldukça düşüktür. Siyahlar bile siyah mahallelerinde oturmak istememektedir. Eğitimsiz ve vasıfsız işlerde çalışan bireyler ya da uzun dönemli işsizler oturmaktadır. Suç oranı oldukça yüksektir. Alkol ve esrar bağımlılığı söz konusudur. Parçalanmış ailelere sıklıkla rastlanmaktadır. Gettoların belirlenmiş kimliklerle tanımlanmaları, durumu daha da kronik hale getirmektedir. Gettolarıda sosyal dönüşüm yaşanmıştır, artık gettolar geçmiş yıllarda anlatılanlardan çok daha farklıdır, toplumsal olarak daha da dışlanmışlardır (Ley, 1983, s.164; Wilson, 1996,s.195).

İngiltere ve Fransa'da ise durum farklıdır. Amerika'da daha çokırka dayalı dışlama söz konusu iken, İngiltere ve Fransa'da bazı etnik grupların dışlandığı belirtilmektedir. Ayrıca dışlama derecesi de farklılık göstermektedir. Bazı etnik gruplar kentte daha heterojen gruplar içinde yer alırken, bazıları belirli mekanlarda daha yoğun biçimlerde bulunmaktadır.

Wacquant (1993), Amerikan gettosu ile Fransızcıeperini karşılaştırdığında, Fransa'nın banliyölerindeırka ve etnik gruplaşmaya bağlı dağılımın daha heterojen olduğunu görmüştür. İngiltere'de ise çevreleri ile farklı sosyal ilişkilerde bulunan etnik gruplaşma dizileri vardır. Londra'nın doğu ucundaki Bangladeşliler ve kuzey İrlanda'daki katolikler dışında sınırlandırılmış gettolara ilişkin bir şaptama yoktur. Siyah İngilizler ve Afro-Karibik nüfusu İngiltere kentlerinin pek çok yerinde bulunur. Ancak belli bölgelerde yoğunlaşma gösterirler. Dışlama yoktur. Ancak orta beyaz sınıfın hoşnutsuzluğu söz konusudur. 'Siyah ve beyaz olmayan öteki' etnik azınlıklar mekansal olarak dışlanmışlardır. Bangladeşliler hariç İngiltere'deki ayırım etnik gruplaşmaya değil, sınıfa dayalıdır. Çünkü siyah gruplar çalışan beyaz sınıf içinde evlilikler ve ortak yaşam kanalları (eğitim/iş) yolu ile orta sınıfa asimile olurlar (benzeşirler). Ancak Hintliler işçi sınıfı olarak kalır. Pakistanlılar ise islami gelenekleri nedeniyle daha fazla dışlanırlar (Byrne,1999,s. 114,115).

Etnik gruplaşma, ya daırka bağlı olarak gelişmiş ülkelerin kentlerinde çok çeşitli biçimlerde dışlama söz konusudur. Dışlanan bazı gruplar mekansal olarak da ekolojik birimler oluştururken, bazı durumlarda ekolojik birimlerin yoğunluğu daha zayıftır. Bu durumda kentte dışlanmışlığı yalnızca gözlemlere dayalı olarak algılanmak daha güçtür. Cinsiyete bağlı olarak da bazı gruplar kentte ekolojik birimler oluşturabilmektedir. Özellikle marjinal seçimlerde bulunanlar diğer toplumsal gruplar tarafından toplumsal açıdan dışlanmaktadır, bu nedenle bir arada yaşamak bu grup için avantajlı bir durum yaratmakta, dolayısıyla, kent mekanı böyle bir etkene bağımlı olarak da parçalanabilmektedir.

Bekarlar ve çocuklu bekarlar ise dışlanan ve bir arada bulunma eğilimi gösteren başka gruplardır. Bu gruplar genellikle kiralarm düşük olduğu bölgelerde yoğunlaşma gösterirler, çünkü yüksek kiraları ödeyebilecek ekonomik güce sahip değildirler.

Kısacası, etnik gruplaşma, ırk, cinsiyet, yaş gibi özellikler gelir durumu özellikleri ile de birleşerek kentte dışlananların mekanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Böylece mekansal yoğunlaşma toplumsal kutuplaşma ile sonuçlanmaktadır.

...ekonomik, politik ve kültürel süreçlerin tümü, ya da birinin etkisiyle oluşan toplumsal dışlanmışlık süreci bazı grupları diğerlerinden ayırmaktadır. Bunlar genellikle düşük gelirli aileler, bakıma muhtaç yaşlılar ve gençler, uzun dönemli işsizler, evsizler, göçmenler, etnik gruplar, bekar ancak düşük gelirli kadın ya da erkekler ile marjinal seçimlerde bulunan gruplardır.

farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, işsizliğin en aza indirilmesi konusunda pek çok farklı yaklaşım benimsenmektedir. İsveç ve Almanya'da yeni çalışmaya başlayan uzun dönemli işsizlerin ücretlerinin karşılanmasına destek olunmaktadır. Almanya ve Hollanda'da, büyüyen sektörlerde staj imkanı sağlanmakta, Fransa'da ise iş eğitiminin sağlanması için özel girişimciye destek olunmaktadır. İsveç'te ise bu konular daha çok okullara ve üniversiteye bırakılmaktadır. Ancak bu konudaki uluslararası kanıtlar, işgücünün eğitiminin hem üretimi, hem de ücretleri yükselttiğini göstermiştir. Hem firma, hem de işçi kâr sağlamaktadır. Ancak şöyle bir eğilim daha saptanmıştır. Eğitimi genelde dışlananlar değil, içindeki nitelikli işgücü almakta, dışlananlar yine dışarıda kalmaktadır (Silver, 1995).

Wilson (1996) ise Amerikan kentlerindeki dışlanmışlar ile ilgili olarak benzer tartışmaları yapmakta, kapsamlı bir ekonomik ve sosyal reform programı gerektiğini belirtmektedir. Önerileri ise şöyledir:

- *Ulusal işgücü pazarı yeniden elden geçirilerek değişen iş olanaklarına, iş gücünün uyumu sağlanmalıdır.*
- *Yalnızca yoksullar ve işsizlerin kamu sektöründe iyileştirilmesine yönelik programlara odaklanmaktansa, bu programların özel sektördeki olanaklarla ilişkilendirilmesine çalışılmalı ve kişilerin daha güvenli işlere geçmesi sağlanmalıdır.*
- *İş bulmayı kolaylaştıracak programlar oluşturulmalıdır.*
- *Ailelerin sosyal hizmetlere erişimini sağlayabilmek için refah reformu programı gereklidir.*
- *Özellikle bekar kadınların işe girmesi ve eğitimi için özel programlar gereklidir.*
- *Bekar kadınların çocuklarının bakımı için özel yardımlar gerekmektedir.*
- *Yetişkin erkekler için de eğitim programları gereklidir.*
- *Fiziksel engelliler için kamu kaynaklarından yardım gereklidir.*

Wilson (1996) bütün bu dışarıdan müdahalelerin yanı sıra, Amerikan gettolarının iyileştirilmesine yönelik olarak (self-help) kendi kendine yardım programlarının yeniden canlandırılmasını önerir. Ancak bu tür programların gettonun kendi özel

kültürünün bir parçası olması gerektiği savunulmaktadır.

Farklı politika önerilerinin ortak noktası; toplumsal dışlanmışlığın aşılması sürecinde yönetsel sorumlulukların çeşitlendirilmesini ve güçlendirilmesini gerektirir. Özellikle emek piyasasının yeniden yapılanması gibi ekonomik konularda ve refah seviyesi ile ilgili konularda yönetimlerin ciddi müdahaleleri gereklidir.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Gönüllü Organizasyonlar

Toplumsal dışlanmışlığı aşmada sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü organizasyonlar ile kişilerin çabalarının çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Oliver, çok çeşitli komite üyelerinin, ticari birlikler ve kişilerin katılımıyla gönüllü organizasyonların çok geniş bir bakış açısına sahip olabilecekleri böylece başarılı olunabileceğini vurgulamaktadır. Ancak gönüllü organizasyonlar merkezi, ya da yerel yönetimler tarafından içselleştirilmekten çekinmektedirler. "Filipinler'de, sivil toplum kuruluşları hükümetten gelen ortaklık tekliflerine karşı koymuşlar, içselleştirilmekten ve dezavantajlı gruplar ile olan bağlantılarının kopabileceğinden çekinmişlerdir" (Oliver, 1995).

Sivil toplum kuruluşlarının öneminin artması ve bu doğrultuda yönetimlerin vereceği destek ile daha katılımcı bir toplum oluşumu sağlanabilir. Yönetimler, sivil toplum kuruluşlarına danışmanlık yapabilir ve bilgi akışını sağlayabilir.

Ancak tüm bu olumlu çabalara karşın toplumsal dışlanmışlığı yerel seviyelerdeki çabalarla aşmanın olanaklı olamayacağı tartışmaları da sürmektedir. "Geddes'e (1997) göre halk katılımı en iyi olasılıkla uygulamadaki ayrıntıların yönetimi ile ilgilidir ve hiçbir zaman strateji üzerinde etkisi olmaz çünkü gelişmede küresel girdiler söz konusudur" (Bryne, 1999, s.123). Ancak yine de Bryne (1999) 'sürdürülebilir kent'in yerel politikaların temelini oluşturabileceği görüşünü savunmaktadır. Yeşillerin ve yerel işgücü hareketleri gibi oluşumların bir araya gelerek organize olmaları sonucunda gerçek bir politik strateji oluşturabileceklerini düşünmektedir.

Bryne (1999) toplumsal dışlamaya karşı şu stratejilerin geliştirilmesini önermektedir:

Toplumsal dışlanmışlığı aşma çabaları pek çok hükümetin politikaları içerisinde yer almaktadır...

...özellikle 1980 sonrasında devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikaları sonucunda ve oluşan enflasyonist ortamlarda yoksul kesimler daha güçsüz hale gelmiştir.

- Doğru vergilendirme,
- İşçilere yönelik temel düzenleyici hakların yeniden düzenlenmesi, böylelikle iş güvencesizliğine karşı koyuş ve ortak kâr seviyelerinin düşürülmesi,
- Bu düzenlemelere ilişkin politik kültür oluşturulması.

Küçük Ölçekli Yerel Direnişler

Toplumsal dışlanmışlığın aşılabilmesi için bir başka yaklaşım biçimi ise post-modern çerçevede gelişmiştir. Bu anlayışa göre "ezilen kesimler bir tek projenin etrafında gelmeden, belli bir kimliğin etrafında ve marjinde kalarak direnmek durumundadırlar. Bu yaklaşım küçük ölçekli yerel düzeyde direnişleri içerir (Şengül, 2000).

Bu yaklaşım biçimi özellikle farklı etnik gruplar arasında yaygındır. Yeterli iç örgütlenmeyi sağlamaları durumunda ekonomik anlamdaki güçsüzlüklere ve toplumsal dışlamaya bu tür tepkiler geliştirmektedirler. Ancak bunlar şiddet içermeleri durumunda toplum dışarıdakileri daha da dışarı itmektedir.

Post-modern söylem yerellikleri ön plana çıkarmıştır. Artık farklılıkların 'öteki'lik olarak algılanmadığı yaklaşımların oluşmasına neden olmuştur. Bu özellikle etnik kimliğe, ya da ırka bağlı dışlanmışlığın üstesinden gelme çabalarının oluşması anlamında olumlu bir yaklaşımdır, ancak "yerellik temelli marjinden mücadele stratejisi çalışan sınıflar için olduğu kadar, diğer ezilen kesimler için de kabul edilebilir bir alternatif oluşturmamakta, tam tersine bu kesimlerin daha da güçsüzleşmesinin önünü açmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşımın dışında bir sosyal adalet anlayışı gereklidir" (Şengül, 2000:82).

BİR GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE ÖRNEĞİ OLARAK TÜRKİYE'DE DİŞ-LANMA SÜREÇLERİNİN OLUŞUMU

Ülkemizde de, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi yoksullaşma süreci karşısında yoksul kesimler farklı yaşam stratejileri geliştirmektedirler. 1960-1970'li yıllarda göç eden gruplar akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri, kur ile olan bağlantıları çerçevesinde yaşam stratejileri geliştirebilmişler ve kentte var olabilmişlerdir. 1980 sonrasında ise yoksul kesimler farklı ve karmaşık toplumsal ilişki biçimleri ile bütünleşme durumunda kalmışlardır.

Çünkü özellikle 1980 sonrasında devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikaları sonucunda ve oluşan enflasyonist ortamlarda yoksul kesimler daha güçsüz hale gelmiştir.

"Artık toplumsal sınıflar yoktur. Varlığı hiç önemli değildir, sadece yok sayılırlar. Sanal gerçeklik dünyasının sanallıklarından biridir bu. Buna karşılık toplum, kadın ve erkek ya da etnik-dinsel kimliklerle ayrılabilir. Önemli olan 'birey'dir. Bu birey çağın getirdiği yeni teknolojik ve rekabete ilişkin taleplerin vasıflarını taşımaktadır. Artık kol gücü olan vasıfsız işçiye ihtiyaç yoktur; tıpkı ihtiyaç kalmayan yük hayvanları gibi bunların da soyu tükenmektedir. Eğer hala varlarsa, yeni toplumda yerleri olmayacak, küreselleşme dünyasından dışlanacaklardır. Birey çok iyi eğitilmiş, yüksek vasıfta (nitelikte), çağın gerektirdiği yaratıcılık ve yöneticilik niteliklerini taşıyor düzeyde olmalı, üstün teknolojik becerilerle donatılmalıdır. Artık alfabe okur yazarlığı değil, bilgisayar okur-yazarlığı önemlidir. Bireylerin toplumda sayıları değil, kazandığı ve kullanabildiği nitelikleri öne çıkmaktadır." (Kazgan, 1999, s.371).

Yoksul kesim bu koşullarda 1980 sonrası sıkça karşılaşılan çete, mafya, ya da cemaatleşme türü ilişkiler içinde yer alarak kentteki varlığını sürdürme seçeneğini ortaya koyma durumunda kalmıştır. Erder'in (1998) belirttiği üzere bu tür ilişkiler (güçlü enformel ilişkiler ve cemaatleşme) toplumda yeni eşitsizliklere neden olabileceği potansiyeli taşımaktadır. "Birçok araştırmaya bu ilişkilerin toplumun yoksul katmanları arasında yeni tür eşitsizliklere kaynaklık edebildiğini; hiyerarşik güç ilişkilerini içinde barındırdığını; etnikliği kalıcı hale getirerek, etnikçiliği teşvik ettiğini (desteklediğini) ve erkek ve yetişkin egemen ilişkileri yaygınlaştırdığını ileri sürmektedir" (Erder, 1998:112).

Sonuç olarak, örgütlü toplum yapısının giderek zayıfladığı, sağlık, eğitim gibi sosyal alanlarda toplumsal gereksinimlerin kurumsal işleyiş çerçevesinde karşılanmadığı ortamlarda kent toplumu çok çeşitli yapılar sergilemeye başlamıştır. Bunları yoksullaşma üzerine yapılan çalışmalara ve gündeme gelen olaylara dayanarak kısaca şöyle özetleyebiliriz:

• 1980 sonrasında yoksullaşma daha kronik bir hal almıştır. Özellikle göç ederek kente yerleşmiş

olan gruplar kentte var olabilmek için çeşitli stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), İstanbul-Sultanbeyli örneğinde ağ ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri vurgulayan çalışmalarında söz konusu grupların bir kısmının oldukça kapsamlı ve gelişmiş enformel ağlar içinde yer alarak, enformel ilişkilerin sunduğu olanaklardan fayda sağlarken, ağ içinde avantajlı konumlarda yer alamayanların süreçten ekonomik ve toplumsal anlamda zarar gördüğünü saptamışlardır.

"Nöbetleşe yoksulluk sürecinde oluşan piramitsel ağlar bu sınıfsal niteliklerinden dolayı sürekliliğe sahip değildir. Özellikle piramidin tepesinde olanlar kendi çıkarları gereği, ağ ilişkilerinden kopma ve farklı çıkar gruplarıyla ilişki kurabilme eğilimini hep taşımaktadır. Böyle bir durumda alttakilerle oluşturdukları görünmez bağları her an kopartma olasılığı bulunmaktadır" (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

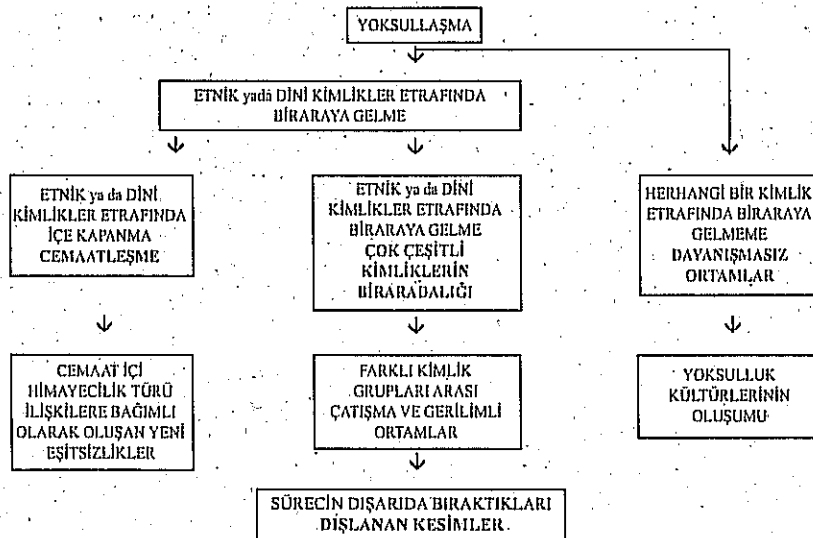
• Cemaat ilişkilerinin güçlü olmadığı ortamlarda ise küçük grupların etnik, ya da dini kimliğe dayalı bir araya gelme durumu yaşanmaktadır. Farklı kimlikler kent mekanında oldukça parçalı yapılar sunmakta, küçük grupların etnik kimlikleri etrafında bir araya gelmesi söz konusu olmaktadır. Ancak, ufak bir kimlik, farklı kesimler arasında çatışma ile sonuçlanabilmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi çok yakın bir tarihte İstanbul-Esenler'de yaşanmıştır. "Siyaset bilimi uzmanları ve toplum bilimciler, Esenler'deki

çatışmanın, ulus kimliğinin yıpratılmasından, yurttaş ve birey olamamaktan kaynaklandığını belirttiler. Gazi Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr. M.Ali Kılıçbay, Esenler'de yaşanan olayların, ulus kavramının tahrip edilmesi sonucu ortaya çıktığını söyledi. Bu kavramın taraflarının, gerçekte aynı sınıfa mensup olan, ama sınıf bilincine sahip olmayan lümpenler olduğunun altını çizen Kılıçbay, bu tür olayların, zaten olmayan sınıf bilincini ve dayanışmasını iyice yok ettiğini vurguladı." (Cumhuriyet, 6 Mart 2002).

• İzmir Kent Merkezi çeperinde yer alan tarihi komit dokusunda yürütülen çalışmada ise daha farklı bir durum ile karşılaşılmıştır. Çünkü bu bölgede yoksullaşmaya bağlı olarak yoksulluk kültürünün oluşması söz konusudur. Bu bölgede yaşayanlar arasında hiçbir dayanışma ilişkisi geliştirilememektedir. Sürekli hareket halinde yoksul bir nüfus grubunun varlığı söz konusudur ve bölgede yaşayanlar imkanları olduğu anda yaşadıkları yeri terk etmeyi istemekte kentin imarlı, apartmanlaşmış kesiminde yaşama tercihini ortaya koymakta ve kentin toplumsal ve mekansal olarak dışlanan kesimini temsil etmektedirler (Sönmez Özbek, 2001).

Aşağıda yukarıda bahsedilen üç farklı süreç şema haline getirilmiştir. Şemada da izlenebileceği üzere yoksullaşma, farklı toplumsal ilişki biçimleri ile sonuçlanabilmekte, ancak farklı süreçler her koşulda dışlanan kesimlerin oluşumuna neden olmaktadır.

Şema: Türkiye'de Farklı Kentsel ve Toplumsal Dışlanma Süreçlerinin Oluşumu

Yoksullaşma ve dışlanma süreci kent toplumuna ilişkin başka soruları da gündeme getirmeye başlamıştır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol kentlerde yaşayanlar kendilerini yaşadıkları kente ait hissedememektedirler. Kent mekanında 1980, özellikle 1990 sonrasında meydana gelen değişim ve dönüşümler yoksul kesimlerin kentin ekonomik ve toplumsal yaşamından dışlanmasına neden olmuştur. Göregenli (2000); aidiyet üzerine gerçekleştirdiği çalışmada 30-40 yıldır İstanbul'da yaşadıkları halde, yaşadıkları semitten hiç çıkmayan insanların varlığına; birbirinden uzaklaşan, uzaklaştıkça farklılaşan gruplara; temel ihtiyaçları karşılayacak sosyal eşitlik sağlanmadığı sürece çok fazla gerilimli ortamların oluşacağına işaret etmektedir. Göregenli, İzmir'de de gerçekleştirdiği bu çalışmada, İzmir'in bu açıdan çok daha eşitlikçi bir yapı sergilediğini belirtmiştir. Yukarıda Byrne'in de belirttiği üzere kentlerde gözlemlenen kutuplaşma, kentlerin küresel ekonomiye eklenme seviyeleri ile ilgilidir. Bugün İstanbul, diğer tüm kentlerden çok daha dışlayıcı bir yapı sergilemektedir. "Yumuşak, bütünleştirici bir kentleşme tarzından, dışlayıcı - gergin bir kentleşme tarzına geçiş yaşanmıştır." (Işık, 1999:169).

SONUÇ

Yeniden yapılanma süreci gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksullaşma ile sonuçlanmıştır. Gelişmiş ülkeler süreç karşısında pek çok politika ve strateji geliştirmiş ve bunları uygulama aşamasındadırlar. Söz konusu politikalar üst düzeyde ekonomik müdahalelerden, yerel yönetimlerce alınacak önlemlere, sivil toplum kuruluşları hareketlerine ve mahalle düzeyindeki örgütlenmelere kadar uzanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise yoksullaşma süreci çok daha öncelerde oluşmuştur ve bu ülkelerde yoksullaşma yalnızca yerel değil, aynı zamanda yerel üstü politikaların bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu ülkelerde yoksul kesim çok çeşitli yaşam stratejileri geliştirerek kentte varlığını sürdürmektedir. Ancak süreç enformal ilişki biçimleri içerisinde ekonomik ve toplumsal olarak dışlanan yoksul kesimlerin oluşumu ile sonuçlanmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken, yoksul ve dışlanan kent toplumunun homojen özellikler taşımadığıdır. Çok farklı ve karmaşık toplumsal ilişki biçimleri farklı müdahaleleri gerekli kılmaktadır.

Farklı toplumsal ilişkileri ve farklı toplulukları barındıran bir öge olan kent mekanı, sorunların saptanması ve politikaların uygulanması sürecinde özenle değerlendirilmesi gereken bir öge olarak devreye girmelidir.

Bugüne değin plancılar kentin fiziksel sorunlarına çözüm arayışı içinde olmuşlardır. Oysa, yüzde altmışı gecekondulu alanlarından oluşan kentlerimizde mekana yönelik müdahaleler kent toplumunun sorunlarını çözmede yeterli olamamaktadır. Çete türü ilişkilerin ilköğretim okullarına dahi girdiği bilinmektedir. Kentin çeperlerinde, ya da merkez çeperindeki tarihi dokularda getto türü oluşumlara rastlamak mümkündür. Eğer plancıların toplumsal sorunlara müdahale etme gibi bir rolleri varsa, o zaman bu oluşumlara politika planlaması çerçevesinde müdahale edebilme yetisini kazanmalıdırlar çünkü planlama diğer uzmanlık alanlarından farklı olarak kent toplumunu, toplum-mekan ilişkileri sonucunda meydana gelen oluşumları değerlendirebilmektedir. Bugün kent toplumuna ilişkin olarak oluşan sorunlar sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Oysa mekana yönelik gözlemler, farklı kentsel bölgelerde yoksulluk, ya da dışlanmaya bağlı olarak oluşan toplumsal sorun alanlarında farklı müdahalelerin gerekli olabileceğini göstermektedir. Bu noktada, plancının ve planlama mekanizmalarının, toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirecekleri öneriler ve uygulamaların aslında büyük ölçüde fiziki mekanda da iyileştirme sağlayacağı gözönünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bessis, S.(1995) From Social Exclusion to Social Cohesion: towards a policy agenda" The Roskilde Symposium 2-4 Mart 1995, University of Roskilde, Danimarka.
- Bryan, R. (1995) "The Making of Citizens - Cities of Peasants Revisited." Arnold, London.
- Byrne, D.(1999) Social Exclusion, Buckingham, Open University Press.
- Downs, A.(1998), "Alternative Futures for the American Ghetto", Urban Affairs and Urban Policy, Edward Elgar Publishing Limited, Northampton.
- Erder, S.(1997) "Kentsel Gerilim", Um:Ag yayını, Ankara.
- Wilson, W.L. (1996) "The Truly Disadvantaged: The Hidden Agenda" ed by. Fainstein, S., Campbell, S., "Readings in Urban Theory", Blackwell, Oxford.

Flanagan (1993) "Contemporary Urban Sociology", New York, Cambridge University Press.

Göregenli, M., (2002) "Planlamanın Fiziksel Olmayan Boyutları, Kent ve Kentliliğin Sosyal-Psikolojik Boyutu", Söyleşi, TÜYAP, İzmir Kitap Fuarı, 11 Nisan 2002.

Işık, O. (1999). "Kentlerde, Kentleşmeye ve 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Kentlerine Dair," Toplum ve Hekim, Cilt:14, Sayı:3 s.163-175.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2001), "Kent Yoksullarının Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği, Toplum ve Bilim, 89, 2001.

Kazgan, G., (1999) "Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", Altın Kitaplar, İstanbul.

Kilmuray A. (1995) "Beyond the Stereotypes", Democratic Dialogue: Social Exclusion, Social Inclusion (Report no: 2).

Ley, D. (1983) "A Social Geography of the City", Harper and Row, New York.

McGregor A., McConnachie, M. (1995) "Social Exclusion, Urban Regeneration and Economic Reintegration", Urban Studies, Vol:32, No.10, pp.1587-1600.

Mingione, E., 1994, "The New Urban Poverty, and the Underclass, Introduction, International Journal of Urban and Regional Research, vol: 17, s.324-326.

Oliver, Q. (1995) "Democracy's New Associations", Democratic Dialogue: Social Exclusion, Social Inclusion (Report no:2).

Sönmez Özbek, İ., (2001) "Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu-İzmir Kent Merkezi Geçiş Alanı Örneği", Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir (yayınlanmamış doktora tezi).

Sibley, D. (1997) "Geographies of Exclusion" Routledge, New York.

Silver, H. (1995) "Fighting Social Exclusion," Democratic Dialogue: Social Exclusion, Social Inclusion (Report no: 2).

Şengül, T. (2000), "Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme", 23. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi yayını.

Teague P., Wilson, R., "Towards an Inclusive Society". Democratic Dialogue: Social Exclusion, Social Inclusion (Report no: 2).

Wilson, W. J. (1996). "The Truly Disadvantaged: The Hidden Agenda", Urban Theory, ed: Susan Fainstein, Scott Campbell, Blackwell, London.

Rapor

Democratic Dialogue: Social Exclusion, Social Inclusion (Report no:2)

"Summary of Main Recommendations."

Report by Social Exclusion Unit, UK., 2000, "National Strategy for Neighborhood Renewal: a framework for consultation"

Cumhuriyet, 6 Mart 2002

Plancıların toplumsal sorunlara müdahale etme gibi bir rolleri varsa, o zaman bu oluşumlara politika planlaması çerçevesinde müdahale edebilme yetisini kazanmalıdırlar...